

ABD'NİN KÜRESEL İMPARATORLUK TAHAYYÜLÜ ve BUNUN ARACI OLARAK "BÜYÜK ORTADOĞU" PROJESİ*

Doğacan BAŞARAN*

ÖZET

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından yaşanmış olan Soğuk Savaş, ideolojik hassasiyetler çerçevesinde şekillenmiştir. Soğuk Savaş'ın, Sovyetler Birliği'nin ve buna bağlı olarak sosyalist bloğun dağılmasıyla neticelenmesi, ABD'nin ideolojik bir zafer elde etmesi anlamına gelmişse de, Washington yönetimi tarafından ideolojik zafer tek başına yeterli olarak görülmemiş ve Amerika, elde ettiği ideolojik zaferi, jeopolitik bir zaferle de taçlandırmak istemiştir. Bu nedenle Soğuk Savaş sonrasında Amerikan dış politikasının jeopolitik hedefler doğrultusunda yönetildiği görülmektedir. Bu bağlamda ABD, küresel üstünlüğünü koruyabilmek için Avrasya coğrafyasına hükmetmek gerektiği tespitini yapmış ve dış politikasını da Avrasya coğrafyasının anahtarı olarak değerlendirdiği "Büyük Ortadoğu"yu kontrol etme hedefiyle oluşturmuştur. Zira bu bölge, zengin petrol ve doğalgaz kaynaklarına sahip olduğu için ABD açısından kontrol edilmesi elzem olarak değerlendirilen bir cazibe merkezi şeklinde öne çıkmıştır. Büyük Ortadoğu Projesinde ABD'nin bu coğrafyadaki üstünlüğünü kurumsallaştırmaya yönelik geliştirdiği jeopolitik proje olarak ifade edilebilir.

Anahtar Kelimeler: ABD, Ortadoğu, Büyük Ortadoğu Projesi, İmparatorluk, Tahakküm

THE GLOBAL EMPERORSHIP ENVISAGEMENT OF USA AND "GREAT MIDDLE EAST" PROJECT AS A TOOL OF IT

ABSTRACT

The Cold War, took place following to Second World War, was shaped by ideological precisions. The end of Cold War by dissolution of USSR and Soviet Block meant that ideological triumph of USA. But this ideological triumph wasn't seen enough for America

*Bu çalışma, yazarın Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Yüksek Lisans mezuniyet tezinden faydalanılarak hazırlanmıştır. Yazar, tezin makaleye dönüştürülmesinde Danışman Hocası Prof. Dr. Betül KARAGÖZ YERDELEN tarafından teşvik edilmiş ve desteklenmiştir. Yazar, Hocasına minnettarlığını sunmaktadır.

*Trakya Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Doktora Öğrencisi, basarandogacan@gmail.com

and it wanted to crown his ideological triumph with a geopolitical one. So it is seen that foreign policy of America has been managing in the direction of geopolitical targets following to the Cold War. In this context America determined that it must dominated to Eurasian area for protecting his global supremacy. So its foreign policy designed for controlling the Greater Middle East area, evaluated as key of Eurasian geography. And this region, has come to the forefront as a center of attraction, which must be controlled by USA, because of its rich oil and natural gas resources. The Greater Middle East Project can also be expressed as a geopolitical project that the USA has developed to institutionalize its supremacy in this geography.

Keywords: USA, Middle East, The Great Middle East Project, Empire, Domination

Giriş

Soğuk Savaş sonrasında Amerika Birleşik Devletleri'nin tek küresel süper güç olarak öne çıkması, Washington yönetimini, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla ortaya çıkan jeopolitik boşlukları doldurmaya yönelik bir strateji benimsemeye itmiştir. Bu anlamda petrol ve diğer enerji kaynaklarını da kontrol edebilmek adına, Avrasya coğrafyasını jeopolitik ödül olarak tanımlayan Amerikalı karar alıcılar, Avrasya hâkimiyetini nasıl sağlayabileceklerine ilişkin tartışmalara ağırlık vermişlerdir. Bu bağlamda Avrasya hâkimiyetinin anahtarı olarak gördükleri "Büyük Ortadoğu" coğrafyasına ilişkin stratejik hedefler belirleyen ABD'nin bölge politikası, "Bush Doktrini" ve "Önleyici Savaş Stratejisi" çerçevesinde şekillenen Büyük Ortadoğu Projesi'nde somutlaşmıştır. Bush tarafından benimsenen bu strateji, bir bölgede sorun ortaya çıkmadan önce düzenlenen askeri operasyonlar ile söz konusu bölgeye barış getirmek ve terörün kaynaklarını yok etmek gibi amaçlar taşısa da, zamanla ilgili stratejinin bu hedeflere ulaşmaktan uzak bir yöntem olduğu tecrübe edilmiştir.¹

Türkçe literatür içerisinde ABD'nin Ortadoğu politikası ve Büyük Ortadoğu Projesi'ne ilişkin çok sayıda çalışma bulunmasına rağmen; bu çalışmalarda konunun küresel imparatorluk tartışmalarına odaklanarak kuramsal boyutta ele alınması konusunda, bir eksiklik bulunduğu gözlemlenmektedir. Bu bağlamda bu çalışma literatüre mütevazı bir katkı yapmayı amaçlamaktadır.

Bu çalışmada, "imparatorluk" kavramı açıklanarak Soğuk Savaş sonrasında, Amerikan hegemonyasına duyulan rızanın ortadan kalkmaya başlamasıyla birlikte, gelişen Amerikan saldırganlığı neticesinde dünyanın tanıklık ettiği "Küresel

¹Ertan Efeğil, "Bush Doktrini ve Dünya Güvenliğine Etkileri", **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı 8,s.120

Amerikan İmparatorluğu'' girişimi, Büyük Ortadoğu Projesi çerçevesinde değerlendirilmektedir

1.İMPARATORLUK ve ABD

1.1.Kuramsal Anlamda İmparatorluk

İmparatorluk terimi, tıpkı emperyalizm teriminde olduğu gibi, Latince "imperium" sözcüğünden türetilmiştir. İki kavramın etimolojik kökeni aynı olsa bile, ifade ettiği anlamlar birbirinden oldukça farklıdır. Hardt -Negri ikilisine göre, emperyalizm, Avrupalı ulus - devletlerin egemenliklerini sınır ötesine yaymasını ifade ederken; imparatorluk, sabit sınırları tanımayan farklı ulusal renkleri bir gökkuşağının içerisinde eriten sistemdir². Daha da önemlisi emperyalizm bir süreci; imparatorluk ise bir varlığı³ ifade etmektedir. Bu varlık; büyük, bileşik, çok etnikli veya çok uluslu bir siyasi birliği oluşturmaktadır ve birlik kendi içerisinde egemen merkez ve ona tabii olan birimler olarak bölünmektedir⁴. Bu tanımdan hareketle belirtilebilir ki, literatür içerisinde imparatorluk kavramı, egemenlik - hakimiyet ilişkilerini ifade etmek amacıyla kullanılmaktadır.

Hardt -Negri ikilisi imparatorluk kavramını, günümüzün çağdaş, küresel egemenlik ilişkilerini tanımlamak amacıyla kullanmıştır⁵. Hardt ve Negri'nin vurguladıkları gibi, çağdaş dönemde egemenlik, yeni bir biçim almış ve buna bağlı olarak tek bir hükmetme mantığı altında birleşen ulusal ve ulus - üstü organlar imparatorluğu bir araya getirmiştir⁶. İmparatorluk kavramının çağdaş döneme ait olduğunu Hardt ve Negri vurgulamışsa da bu kavramı, dünya tarihinin son 500 yıllık dönemini oluşturan modern dünya - sisteme ait bir kavram olarak değerlendiren yorumlar da bulunmaktadır. Örneğin StephenHowe'a göre, imparatorluk; modern dünya - sistemde geçerli olan son 500 yıllık dönemin yapısıdır. Bu yapının özelliği, deniz gücüyle okyanuslara ve hatta tüm dünyaya yayılmasıdır⁷. Modern dünya - sistemi kavramının en önemli temsilcisi olan Wallerstein'a göre, tarih imparatorlukların var olduğu bir sahnedir. Ona göre

² Hakan Tunç (2010), *Wallerstein'e Göre Modern Dünya-Sistemi*, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, s.12

³StephenHowe, **İmparatorluk**, Dost Yayınevi, Sinem Gül(Çev.), Ankara 2002, s.34-35

⁴S.Howe, "**İmparatorluk...**", s.44-45

⁵ Mustafa Demirtaş, "Michael Hardt ve Antonio Negri: Yeni Bir Egemenlik Biçimi Olarak İmparatorluk ve Siyasetin Öznelerinin Yeniden Kavramsallaştırılması", www.spectrumjournal.net/wp-content/uploads/2014/05/Mustafa-Demirtas.pdf, s.74, Son Erişim Tarihi: 14/04/2016

⁶H.Tunç, "**Wallerstein'e Göre...**", s.12; M.Demirtaş, "**Michael Hardt ve ...**", s.74

⁷S.Howe, "**İmparatorluk...**", s.50

imparatorluk, çok sayıda kültürü tek merkezde birleştiren ve içine alan politik yapıdır⁸.

İmparatorluk yapısı, tek bir ülkenin gerçek veya potansiyel bir şiddetle sorunları bastırma kapasitesi sayesinde diğer ülkelerin egemenlik ve hakimiyet haklarını yok sayması ve onların hareketlerini sınırlandırabilmesi temelinde oluşur; ve esas olarak askeri güce dayanmaktadır. Ayrıca kendisine karşı oluşturulabilecek ittifakları engelleme yetisini de gerektirir.⁹ Tanımdan anlaşılacağı üzere imparatorluk olgusunun temelinde güç olgusu yatmaktadır. Diğer taraftan imparatorluk, yalnızca kaba güç olgusuna dayanan değil, gücün barışçıl bir düzen oluşturulabilmesi amacıyla kullanılmasını da içeren bir kavramdır; çünkü imparatorluk var olan çatışmaları çözme kapasitesini gerektirir¹⁰. Bu görüş, Hardt ve Negriikilisinde de mevcuttur. İkiliye göre, emperyal düzenin meşruluğu yalnızca askeri güce dayandırılmaz. Meşruiyet, uluslararası tüzel normların üretimi yoluyla gelişmelidir.¹¹ Bu anlamda imparatorluk, barışçıl bir düzen üretebildiği sürece hayatta kalmaktadır. Aksi durumda imparatorluk karşıtı ittifak arayışlarının, yeni hegemonik yönelimlerin, oluşması hiç de şaşırtıcı değildir.

1.2.Küresel Amerikan İmparatorluğu

Soğuk Savaş sonrasında Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte oluşan yenedünya düzeninde ABD, bir imparatorluk karakteri taşıyarak öne çıkan hâkim devlet konumundadır. Bu nedenle ABD'nin küresel hegemonya hedefleri imparatorluk kavramı üzerinden nitelendirilmekte ve "Yeni - İkinci Roma İmparatorluğu"¹² benzetmeleri yapılmaktadır. Aslında Küreselleşme, tarihi kapitalizmin bir dünya-ekonomi ve dünya-sistemi yaratmasına bağlı olarak, 20. Yüzyılın sonlarında yeni bir iktidar biçimi üretmiştir.¹³ Ancak ABD için, "imparatorluk" benzetmesini yapanların tarihin oluş sürecinin tüm zorba rejimleri olduğu gibi, Roma İmparatorluğu'nu da ezip yok ettiği gerçeğini unuttukları açıktır¹⁴.

⁸H.Tunç, "Wallerstein'e Göre...", s.11

⁹ Kemal Çiftçi, "Soğuk Savaş Sonrasında ABD: Rızaya Dayalı Hegemonyadan İmparatorluk Düzenine", **ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 5, Sayı 10, 2009, s.214

¹⁰ Michael Hardt, AntonioNegri, **İmparatorluk**, Ayrıncı Yayınları, Abdullah Yılmaz(Çev.), İstanbul 2012, s.37

¹¹M.Hardt, A.Negri, "İmparatorluk...", s.190

¹²Zafer Akbaş, "ABD'nin Ortadoğu Politikalarının Sürdürülebilirliği ve Ortadoğu'da Güç Mücadelesi", **History Studies**, ABD ve Büyük Ortadoğu İlişkileri Özel Sayısı, Yıl 2011, s.3

¹³ Betül Karagöz, "Bilgi Üretiminin Siyasal, Ekonomik ve Toplumsal Boyutları," **Küreselleşme, Demokratikleşme ve Türkiye Uluslararası Sempozyumu Bildiri Kitabı** - 27-30 Mart 2008, Akdeniz Üniversitesi Yayını, Antalya, 2008a, s.607-616.

¹⁴ Ebu Muhammed- el Makdisi, **Büyük Ortadoğu Projesi**, Küresel Kitap, Müslim Kılıç, İstanbul 2015, s.34

ABD'nin hegemonyasını kuvvet kullanarak merkezileştirmesi konusunda; yani imparatorluk rolünü üstlenmesi konusunda, uluslararası örgütlerin talepleri belirleyici olmuştur; çünkü Haiti'den Basra Körfezi'ne, Somali'den Bosna Krizi'ne kadar, Soğuk Savaş sonrasında yaşanan tüm bölgesel krizlerde uluslararası kamuoyu ABD'nin soruna müdahale etmesini talep etmiştir.¹⁵ Uluslararası kamuoyunun bu talebine bağlı olarak ABD, dünya düzeninin sağlanması ve dünya barışının yeniden tesis edilebilmesi için, adeta dünyanın jandarmasıymışçasına müdahalelerde bulunmuş ve bu müdahaleler uluslararası toplum tarafından meşru olarak değerlendirilmiştir. Örneğin ABD'nin Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi kararına dayandırarak NATO aracılığıyla yaptığı Kosova müdahalesine bakıldığında, müdahalenin insan hakları söylemine dayandırıldığı ve uluslararası toplum tarafından meşru olarak değerlendirildiği görülmektedir¹⁶. Ancak bu operasyonların arkası kesilmemiştir. Buna bağlı olarak ABD'nin BM ve NATO destekli operasyonlarının beklenen sonuçları vermediği ve gereksiz olduğuna yönelik eleştirel sorgulamalar gelişmiştir. Bu eleştiriler sanılan etkiyi yaratmamış ve ABD'nin vurucu güç kullanmaktan uzaklaşmasını sağlamamıştır¹⁷. İşte bu nedenle ABD, çok güçlü bir küresel egemenliğe ve hatta gayriresmi bir imparatorluk seviyesine ulaşmıştır¹⁸. Yani Soğuk Savaş sonrasında ABD'nin tek küresel süper güç ve bir küresel imparatorluk olarak küresel düzeyde hâkimiyet oluşturduğu¹⁹ ve uluslararası sistemin kural ve düzenlemelerini organize edecek kapasitede olduğu görülmüştür.

Emperyal sistemin örgütleyicisi ve lideri konumunda²⁰ bulunan ABD'nin günümüzdeki bu rolü, 19.yüzyıldaki Büyük Britanya İmparatorluğu'na benzemektedir. Yani mümkün oldukça resmi olmayan; ancak gerektiğinde resmileşen bir yayılım kontrolü ilkesi mevcuttur²¹. Resmi olmayan Amerikan imparatorluğu; Foster'ın da belirttiği üzere, eski zaman imparatorlukları gibi, sömürgeler, fetihler ve zulüm üzerine kurulmamıştır. 21.yüzyıl imparatorluğu, politika bilimine yeni giren bir kavram olarak, serbest pazarın sürekliliği için

¹⁵M. Hardt, A. Negri, "İmparatorluk...", s.191

¹⁶ Cem Oğultürk, "Kosova'nın Bağımsızlık Süreci Kapsamında ABD Dış Politikasının Analizi", **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, Sayı 19, Yıl 10, s.116

¹⁷ Betül Karagöz Yerdelen, "Birleşmiş Milletler'in 70.Yılında Devletlerin İnsani Sorumluluğu ve İnsani Müdahale Sorunsalı", **Küresel Yönetişim, Güvenlik ve Aktörler: 70.Yılında BM**, Tasam Yayınları, İstanbul 2016, s.51-52

¹⁸S.Howe, "İmparatorluk...", s.152

¹⁹Taner Timur, " "Küreselleşme" den "İmparatorluk" a 11 Eylül Dönüm Noktası mı? ", www.praksis.org/wp-content/uploads/2011/07/007-10.pdf, Son Erişim Tarihi: 10.12.2017

²⁰ Harry Magdoff, **Emperyalizm Çağı**, Sosyalist Yayınlar, Doğan Şafak(Çev.), İstanbul 1997, s.49

²¹ John Bellamy Foster, **Emperyalizmin Yeniden Keşfi**, Divan Yayıncılık, Çiğdem Çıdamlı (Çev.), İstanbul 2008, s.25-26

kullanılan askeri güce dayalı hegemonik bir liderliği ifade etmektedir²². Foster'ın çalışmasından anladığımız uluslararası emperyal düzenin, sürekli olarak yeniden üretilmesi durumunda, ABD üstünlüğünün meşru olarak kabul edileceğidir. Diğer taraftan bize göre, ABD'nin askeri müdahalelerde bulunarak kuvvet kullanması, onun üstünlüğüne verilen rızanın ortadan kalktığını, yumuşak güç unsurlarının etkisini kaybettiğini ve kendi otoritesini kabul ettirebilmek adına kaba güç kullanması gerektiğini; dolayısıyla tahakküm politikalarına yöneldiğini göstermektedir. Zira Faruk Yalvaç'ın da belirttiği gibi, Amerikan üstünlüğünün zayıflaması, ABD'nin kendi ürettiği düzenin kurallarını diğer devletlere kabul ettirememesinden kaynaklanmaktadır²³. Bundan dolayı Amerikan üstünlüğünün zayıflaması durumu, ABD'nin uluslararası meşruiyetini yitirmesinin doğal bir sonucudur. Bu nedenle ABD'nin askeri müdahaleleri, kendisinin dünya hâkimiyetindeki gücünü pekiştirmesinin değil; aksine eskisi kadar güçlü olmadığının, güç kaybettiğinin göstergesidir.

ABD'nin gücünün gerileyişine ilişkin değerlendirmeler yapan Wallerstein'e göre, Soğuk Savaş sonrasında komünizmin çöküşü, Amerikan üstünlüğünün arkasındaki tek ideolojik gerekçeyi ortadan kaldırarak liberalizmin çöküşünün de başlangıcı olmuştur²⁴. Bu nedenle Soğuk Savaş sırasında sosyalist düşmanın yenilgiye uğratılması hiçbir zaman ABD için öncelikli bir hedef olmamıştır²⁵; çünkü ABD için Soğuk Savaş, kazanılacak bir oyun değil; dans edilecek bir sahneydi. Bu nedenle ABD, Soğuk Savaş'ı kazanmamış aslında kaybetmişti. Soğuk Savaş'ın sona ermesi ABD hegemonyasının en önemli payandası olan Sovyetler Birliği'ni ortadan kaldırmıştır²⁶. Bundan dolayı ABD, Soğuk Savaş sonrasında gücünü kullanırken çok daha dikkatli olmak durumunda kalmıştır. Zira ABD gücünün tahakküm politikaları doğrultusunda kötüye kullanılması, ABD'nin küresel hâkimiyet rolünü gayrimeşru bir statüye sürükleyeceği endişesini doğurmuştur²⁷. Örneğin ABD'nin Irak müdahalesi sırasında Almanya ve Fransa gibi Avrupalı devletlerin askeri operasyona muhalefet etmesi, Amerikan hegemonyasının gayrimeşru olduğuna yönelik tartışmaların yaşanmasına sebep olmuştur. Buna bağlı olarak "Amerikan İmparatorluğu" tartışmaları, Irak savaşı sonrasında uluslararası kamuoyunun gündemine daha sık gelmiş ve literatürde yaygınlık kazanmıştır. Diğer taraftan

²²J.Foster, "Emperyalizmin Yeniden...", s.27

²³Faruk Yalvaç, "Uluslararası İlişkilerde Yapısalcı Kuramlar", **Devlet, Sistem, Kimlik**, (Ed. Kolektif), İletişim Yayınları, İstanbul 2011, s.181

²⁴Immanuel Wallerstein, **Amerikan Gücünün Gerileyişi**, Metis Yayınları Tuncay Birkan(Çev.), İstanbul 2015

²⁵M.Hardt, A.Negri, "İmparatorluk...", s.189

²⁶I.Wallerstein, "Liberalizmden...", s.181-182

²⁷Zbigniew Brzezinski, **Tercih**, İnkılap Yayınları, Cem Küçük(Çev.), İstanbul 2005, s.17

ABD'nin oluşan imparatorluğun merkezi olduğu konusunda, Hardt ve Negri ikilisi farklı bir noktayı daha vurgulamaktadır: İkiliye göre, çağdaş dönemde oluşan imparatorluk bir Amerikan imparatorluğu olmadığı gibi; ABD, bu imparatorlukta merkezi bir konuma da sahip değildir; çünkü imparatorluğun fiili ve tespit edilebilir bir yeri yoktur. İmparatorluk merkezizdir. Bu anlayışa göre imparatorluk, merkeziz olduğu için dışarıya ihtiyaç duymaksızın küresel kapitalizmin varlığını sürdürmesini sağlamaktadır²⁸.

ABD özeline dönecek olursak imparatorluğun bir merkezinin olmaması; ABD'nin imparatorluk içerisindeki diğer devletlerden farksız olduğu anlamına gelmemektedir. Kuşkusuz ABD, küresel kapitalist sistem içerisinde hiyerarşik anlamada imtiyazlı bir konumu işgal etmektedir²⁹. Irak'ın işgali örneğinde görüldüğü üzere, ABD ordusu gibi bir güç, hukuki veya ahlaki olmayan bir kaba kuvvet kullanımında bulunabilmektedir ve bu kuvvet kullanımı, emperyal düzenin yeniden üretilmesine hizmet ediyorsa meşru olarak değerlendirilmektedir³⁰. Doğal olarak ABD'nin istisnai gücü, küresel düzene hükmetme kapasitesiyle ilişkilidir³¹. Amerika'nın hiyerarşik üstünlüğü hukuki bir mesele olmayıp, güçten kaynaklanan bir durumdur. Bundan dolayı Irak'ın işgali sonrasında "İmparatorluk" tabiri kullanılarak ifade edilen üstünlük, fiziki güce dayanan askeri ve siyasi hâkimiyeti içermektedir³². Bu güç çerçevesinde ABD, gerek gördüğünde uluslararası hukukun da üstüne çıkabilmektedir. Bu konuda değerlendirme yapan Noam Chomsky *Uluslararası hukuk ABD'ye uygulanamaz, iktidardakiler mahkûm edilemez. Çünkü kanunlar güçsüz insanlara uygulanır*.³³, demektedir.

Bu bağlamda ABD, oluşan imparatorluğun merkezinde değilse bile, Soğuk Savaş sonrasında Pax-Americana'nın işlerliğini yitirmesiyle birlikte uygulamaya başladığı tahakküme dayalı kaba kuvvet politikalarıyla küresel imparatorluğu merkezileştirme - küresel imparatorluğun merkezi olma girişimi içerisinde yer almaktadır.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte iki kutuplu dünya düzeni son bulmuş, tüm dünya için yeni bir dönem başlamıştır. Bu dönemde ABD'nin jeopolitik zaferi üzerine çeşitli eserler yazılmış, Brzezinski'nin ifadesiyle, Amerika tek küresel süper güç olarak ortaya çıkmıştır. Bu durumu Fukuyama, kapitalizmin mutlak zaferi olarak yorumlamış ve tarihin sonunu ilan etmiştir.

²⁸M. Demirtaş, "Michael Hardt..."

²⁹M.Hardt, A.Negri, "İmparatorluk...", s.378

³⁰M.Hardt, A.Negri, "Çokluk...", s.48

³¹M.Hardt, A.Negri, "Çokluk...", s.26

³²K.Çiftçi, "Rızaya Dayalı...", s.16

³³Noam Chomsky, *Sömürgecilikten Küreselleşmeye*, Ütopya Yayınevi, Erdem Sakıncı (Çev.), Ankara 2010, s.44

Fukuyama'ya göre, 20.yüzyılda demokrasilerin kesin zaferiyle birlikte, ekonomik ve siyasal liberalizmin zaferini ilan ettiğine tanıklık edilmiştir. Oysa Fukuyama'nın tezinde savunduğu liberalizmin, dolayısıyla tarihsel kapitalizmin kesin zaferi durumu³⁴, Nuray Mert'in de belirttiği gibi, insanlıktan umudu kesmekten başka bir anlama gelmemektedir. Zaten Fukuyama'nın asıl amacı da, kapitalizmin zaferini vurgulamak değil; serbest piyasa ekonomisiyle şekillenen yenedünya düzenini meşrulaştırmak ve sisteme yönelecek eleştirilerin önünü kesmektir³⁵. Üstelik Fukuyama, liberalizmin kesin zaferini ilan ettiği çalışmasında Hegel'i referans vermiştir. Taha Akyol'a göre, Popper tarafından "açık toplumun düşmanı" ilan edilen Hegel, liberal bile değildir³⁶. Ancak Mert'ten alıntıyla ifade ettiğimiz gibi, zaten Fukuyama'nın asıl amacı liberal dünya düzenine yönlendirilecek eleştirilerin önünü kesmekti; çünkü Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte Orta Asya'da beş (Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan, Türkmenistan ve Tacikistan) ve Kafkasya'da üç (Gürcistan, Ermenistan, Azerbaycan) devlet bağımsızlığını kazanmıştır. Bu durum, başta Orta Asya ve Kafkasya coğrafyası başta olmak üzere, dünyanın çeşitli bölgelerinde oluşan güç boşluğunu ABD'nin doldurmasına yol açmıştır. ABD bu güç boşluğunu, bu ülkelerin serbest piyasa ekonomilerine dayanan liberal bir dünya sistemine, Amerikan sistemine yönelmeleriyle doldurmuştur.

Sovyetler Birliği'nin dağılması durumu, Amerikan hegemonyasının ideolojik dayanağını yıkarak hegemonyanın rıza unsurunu ortadan kaldırırsa bile; ABD, hegemonyadan tahakküme dayalı imparatorluk düzenine yönelen politikalar uygulayarak Sovyet coğrafyasında oluşan güç boşluğunu doldurmayı büyük ölçüde başarmıştır. Bundan dolayı Amerika Birleşik Devletleri'nin imparatorluk vizyonunun temel hedefi, Avrasya coğrafyasında kendi hâkimiyetine meydan okuyabilecek bölgesel veya küresel güçteki ülkelerin ortaya çıkmasını önlemektir. Üstelik diğer ülkeleri kontrol etmeyi, kontrol edemediği ülkeleri gerektiğinde dizayn etmeyi benimseyen bu tahakküm anlayışı, Amerikan idealizmini dillendiren pek çok kişiye göre, ABD'nin geleneksel politika anlayışına da tezat oluşturmaktadır; çünkü kilise baskısından kaçarak ve İngiliz sömürgeciliğine başkaldırarak devletlerini kuran Amerikalıların, dış politika yönelimlerinin temelinde, tarih boyunca özgürlük ve demokrasi gibi kavramlar yer almıştır³⁷. İmparatorluk vizyonunun

³⁴ Francis Fukuyama, "Tarihin Sonu mu?", Yusuf Kaplan(Çev.), **Tarihin Sonu mu?**,(Ed. Mustafa Aydın), Vadi Yayınları, Ankara 2005, s.22

³⁵ Nuray Mert, "Tarihin Sonu Yok", **Tarihin Sonu mu?**, (Ed. Mustafa Aydın), **Vadi Yayınları**, Ankara 2005, s.334

³⁶ Taha Akyol, "Tarihin Sonu mu?", **Tarihin Sonu mu?**,(Ed. Mustafa Aydın), **Vadi Yayınları**, Ankara 2005, s.149

³⁷ Füsün Türkmen, "ABD'nin Dış Politikası: Devamlılık ve Değişim", **Doğu-Batı**, Sayı 32, Mayıs-Haziran-Temmuz 2005, s.158

benimsenmesiyle birlikte gelinen noktada, ABD için bu değerlerin içinin boşaldığı, “Amerikan İdealizminin” bir retorikten ibaret olduğu açıkça görülmüştür.

Bugün ABD, kuruluş ideallerinden, popüler ifadeyle Amerikan idealizminden çok farklı bir noktaya varmıştır; çünkü 1945’ten günümüze uzanan ve “Amerikan Yüzyılı” olarak adlandırılan süreç, sosyal, kültürel, siyasi ve ekonomik alanlarda ABD’nin diğer ülkeleri etkilemesine yol açarak bir üstünlük kurmasını sağlamış, SSCB’nin dağılmasıysa bu üstünlükten bir imparatorluk vizyonu yaratmış ve buna bağlı olarak da Amerika’nın yeni stratejik hedeflere yönelmesine yol açmıştır. Bugün gelinen noktada Amerika Birleşik Devletleri, kendisinin liderlik ettiği tek kutuplu dünyaya³⁸hâkimiyetini sağlamlaştırmayı hedeflemektedir. Bu hedef kuşkusuz küresel bir Amerikan İmparatorluğu yaratmayı veya bir başka deyişle ABD’yi var olan küresel imparatorluğun merkezi haline getirmeyi amaçlamaktadır.

İmparatorluk tartışması üzerine değerlendirme yapan Küba Devrimi’nin efsanevi lideri Fidel Castro da, ABD’nin kuruluş ideallerinden koparak kaba kuvvete dayalı bir imparatorluk haline geldiğini net bir şekilde vurgulamıştır. Castro’ya göre, *Günümüzün Amerika Birleşik Devletleri’nde, İngiliz sömürgeciliğine karşı isyan eden 13 koloninin formüle ettiği Philadelphia ilkeler bildirgesinin arkasındaki ruhtan bir iz bile kalmamış görünüyor. Bugün Amerika Birleşik Devletleri, ülkenin ilk kurucularının rüyalarında dahi göremeyecekleri boyutta devasa bir İmparatorluk!*³⁹

Amerika Birleşik Devletleri’nin imparatorluk karakteri taşıyan dış politika yönelimleri sergilemesinin en önemli nedeni, daha öncede belirtildiği gibi, yumuşak güç olma imajının ortadan kalkmış olmasıdır. Uluslararası kamuoyu Amerikan saldırganlığı karşısında, ABD gücüne olan güvenini kaybetmiş, Amerikan üstünlüğü büyük ölçüde meşruiyetini yitirmiştir. Meşruiyetini yitiren ABD’nin, günümüzdeki tahakküme dayalı küresel imparatorluk stratejisi 5 temel hedeften oluşmaktadır:

1-)Üçlü içinde bulunan diğer ortakları (Almanya ve Japonya) etkisizleştirmek ve boyun eğdirmek, böylece bunların ABD yörüngesi dışında faaliyette bulunma gücünü en aza indirmek 2-) NATO vasıtasıyla askeri kontrolü sağlamak ve önceki Sovyet dünyası kırıntılarını “Latin Amerikalılaştırmak”. 3-) Ortadoğu, Orta Asya ve diğer petrol kaynakları üzerindeki kontrolü tek başına elinde bulundurmak. 4-) Çin’i parçalamak, diğer büyük devletlerin boyun eğmelerini sağlamak ve küreselleşmenin şartlarını belirleme noktasında pazarlık yapacak bölgesel blokların oluşmasını engellemek. 5-)Hiçbir stratejik çıkarı temsil etmeyen güney bölgelerini marjinalleştirmek.⁴⁰

³⁸Fatma Koçyiğit(2013), **11 Eylül ve Değişen Amerikan Söylemi: Ekonomi Politüğün Realist Bir Analizi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Abant Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.23

³⁹ Fidel Castro, **Obama ve İmparatorluk**, Agora Kitaplığı, Osman Akınhay(Çev.), İstanbul 2011, s.5

⁴⁰Samir Amin, “Küreselleşmecilik mi? Yoksa Küresel Ölçekli Apartheid mi?”, **Modern Küresel Sistem**, (Ed. ImmanuelWallerstein), Pınar Yayınları, Kürşad Atalar(Çev.), İstanbul 2003, s.40

Yukarıdaki üstünlük stratejisini uygulayabilmek ve küresel imparatorluğu merkezileştirebilmek amacıyla ABD, tüm jeopolitik teorilerin dünyanın merkezi olarak değerlendirdiği Avrasya coğrafyasına ilişkin çeşitli dış politika stratejileri geliştirmiştir. Bu stratejilerin temel hedefi, “Pax - Americana” merkezli yenedünya düzenini tahakküm politikaları uygulayarak, güç kullanarak merkezileştirmek ve bu Amerikan merkezli yapıyı Asya ve Avrupa’daki büyük güçlere kabul ettirmektir⁴¹. Bu anlamda Washington’un imparatorluk girişiminin, Büyük Ortadoğu Projesi ile somut bir karşılık bulduğu ifade edilebilir.

2. İMPARATORLUĞUN HÂKİMİYET STRATEJİSİ: BÜYÜK ORTADOĞU PROJESİ

Ortadoğu terimi ilk kez 1902 senesinde Alfred Thayer Mahan tarafından “National Review” dergisinde yayınlanan “The Persian Gulf and International Relations” makalesinde kullanılmıştır. Amerika’da ortaya atılan bu terimi Avrupa’ya taşıyan ise 1909 yılında “Problems of Middle East” başlıklı makalesiyle Augustus Hamilton olmuştur. İki makalenin ortak yanı Basra Körfezi’nin önemini sömürgeci mantık çerçevesinde vurgulanmış olmasıdır.⁴²

Ortadoğu kavramı, Avrupa merkezli bir kavram olup dünyanın diğer bölgelerini bu merkeze (Avrupa’ya) olan uzaklıklarına göre; yakın, orta ve uzak şeklinde tanımlayan bir anlayışın yansımasıdır. Coğrafi olmaktan ziyade siyasi bir içeriğe sahip olan Ortadoğu kavramını ilk kez kullanan Mahan, kavramı Arabistan ile Hindistan arasındaki bölgeyi ifade etmek amacıyla kullanmıştır. Kavrama resmiyet kazandıran ise 1911 yılında Hindistan’da Lord Curzon olmuştur. Lord Curzon, ilk kez Ortadoğu kavramını resmi konuşmalarda kullanmıştır⁴³.

“Ortadoğu” kavramı yüz yılı aşan bir süredir kullanılıyor olmasına karşın bölgesel ve küresel gelişmelere bağlı olarak bu kavramın, mekânsal açıdan sınırları bir türlü netlik kazanamamıştır. Genel olarak Ortadoğu denildiğinde Arap yarımadası ve bu yarımada üzerindeki devletlerle gelmektedir.⁴⁴ Genel kabul gören tanımlama Afrika, Asya ve Avrupa kara parçalarının birleştiği orta bölümü ifade etmek için kullanılmasıdır⁴⁵. Bu anlamda Ortadoğu sınırlarını kuzeyde Türkiye, doğuda İran, batıda Mısır ve güneyde Yemen’in çevrelediği dörtgen olarak

⁴¹ Temel Demirel, Cahide Sarı, Salih Çevikaslan, “ ‘İmparator’ un Irak Hamlesi”, **ABD Saldırğanlığı Irak ve Ötesi**, Ütopya Yayınevi, (Ed. Cahide Sarı), Ankara 2004, s.44

⁴² Deniz Taşkın, “Mekânsal Paylaşım Açısından Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye”, **Marmara Coğrafya Dergisi**, Sayı 26, Temmuz 2012, s.149

⁴³ Hamit Çelik, *Ortadoğu’da ABD Politikaları ve Büyük Ortadoğu Projesi*, Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2014, s.5

⁴⁴ Taşkın Deniz, “Mekânsal Paylaşım Açısından Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye”, **Marmara Coğrafya Dergisi**, Sayı 26, Temmuz 2012, s.149

⁴⁵ Türel Yılmaz Şahin, **Uluslararası Politikada Ortadoğu**, Barış Kitap, Ankara 2011, s.11

tanımlamak doğru olacaktır⁴⁶. Üç semavi dinin de çıkış merkezi olan Ortadoğu coğrafyası, enerji rezervlerine sahip olması nedeniyle jeostratejik açıdan çok önemli bir bölgedir.

Dünya ekonomisinin petrole yöneldiği 20.yüzyıldan itibaren⁴⁷ petrolün öneminin ortaya çıkmasıyla birlikte, Soğuk Savaş boyunca ABD ile Sovyetler Birliği'nin hâkimiyet mücadelesi verdiği saha olan Ortadoğu coğrafyası, dünya petrol rezervlerinin üçte ikisine sahip olması ve bölgedeki petrolün diğer bölgelere göre daha ekonomik olarak çıkartılabilmesi gibi durumlar nedeniyle dünyanın büyük güçlerinin gözünü bu bölgeye çevirmesine yol açmıştır. Bu anlamda Ortadoğu coğrafyası, Deniz Ülke Arıboğan'ın da vurguladığı üzere, küresel çaptaki çatışmaların bölgesel cephesidir; yani bir başka ifadeyle, bölgesel olarak tanımlanan sorunlar, küresel rekabetin uzantılarıdır⁴⁸. Diğer taraftan bölgenin siyasi yapısına bakıldığında, büyük ölçüde kendi halklarının desteğini alamayan yolsuzluklara bulaşmış otoriter yönetimlerin iktidarda olduğu ve bu ülkelerde yönetilenler ve yönetenler arasında etnik ve mezhepsel farklılıkların bulunduğu görülmektedir. Bunu örneklendirmek gerekirse, örneğin Suriye'de Sünni çoğunluğun Nusayri azınlık tarafından yönetilmesi, Lübnan'da Maruni Hıristiyan azınlığın Müslüman çoğunluğu yönetmesi gibi durumların gerilim yarattığı koşullar gözlemlenmektedir.

Irak'ın Kuveyt'i işgali sonrasında 11 Eylül 1990'da Baba Bush tarafından Amerikan politikasının haklılığını vurgulamak amacıyla "Yeni Dünya Düzeni" terimi kullanılmıştır. Bush'tan sonra Başkan olan Clinton, dış politikayı "Pax - Americana" anlayışına dayanan bir hegemonya felsefesiyle yürütmüştür. 1998 yılında Bill Clinton'un başkanlık yaptığı dönemde "21.yüzyılı şekillendirme" fikriyle yeni bir strateji geliştirilmiş ve 11 Eylül saldırıları yeni stratejinin uygulanması için tetikleyici olmuştur⁴⁹. Her ne kadar Clinton döneminde Amerikan stratejisi, dünya düzenini tehlikeye sokabilecek ülke olarak tanımlanan İran ve Irak'ın kuşatılması hassasiyetiyle şekillenmişse de Amerikan saldırganlığı anlamında dönüm noktası Bush dönemi olmuştur. Başkan Bush tarafından "21.yüzyılın PearlHarbour'u" ⁵⁰ olarak nitelendirilen 11 Eylül saldırıları sonrasında, "İmparatorluk" tartışmaları Uluslararası İlişkiler uzmanlarının temel gündemlerinden birisini oluşturmuş, Washington yönetimi, "Bush Doktrini" olarak da ifade edilen "önleyici savaş stratejisi" ni esas alan bir yaklaşımı benimsemiştir.

⁴⁶T.Şahin, "Uluslararası Politikada...", s.12

⁴⁷ Mehmet Ali Göngen, "Arap Baharı Karşısında ABD'nin Tutumu", **Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 33, Aralık 2014, s.3

⁴⁸Z.Akbaş, "ABD'nin Ortadoğu...", s.10

⁴⁹ Dursun Yıldız, **Tarihi Geçmişi, Stratejik Önemi ve Su Sorunu Açısından Akdeniz'in Doğusu**, Bizim Kitaplar Yayınevi, İstanbul 2008, s.130

⁵⁰Gökhan Telatar(2011), *11 Eylül Sonrası Amerikan Dış Politikasının Yeniden İnşası*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, s.75

11 Eylül 2001 tarihinde Washington'daki Amerikan Savunma Bakanlığı'na (Pentagon) ve New York'taki Dünya Ticaret Merkezi'ne (İkiz Kuleler) yapılan saldırılar, Amerikan dış politikasında çok önemli bir dönüm noktası olmuştur. Saldırlardan sonra Amerika, rızaya dayalı hegemonyasını bir imparatorluk misyonuna dayanan dış politikaya çevirmiştir. ABD'nin uluslararası zeminde terörle mücadele söylemiyle yürüttüğü politikasının temelini, Ortadoğu bölgesi oturmıştır. Bu nedenle kendi çıkar tanımlaması doğrultusunda, bölgede terörle mücadelede işbirliği yapılacak olan ülke olarak İsrail'i gören⁵¹ ABD'nin temel amacı, İsrail'in bölgedeki varlığını korumaya yöneliktir. ABD'nin bu bölgeye ilişkin politikası, her ne kadar terörle mücadele ve İslami fundamentalizmin önüne set çekilmesi olarak sunulsa da, bölgenin enerji potansiyelinin ABD'nin küresel çıkarları için kullanılmasına dayandığını düşünmek hiç yanlış olmayacaktır.

Ortadoğu politikaları için Başkan Bush ve yakın çalışma çevresindeki Yeni - Muhafazakâr grubun geliştirdiği proje, Büyük Ortadoğu Projesi (BOP) adını taşımaktadır. Proje batıda Fas, doğuda Moğolistan, kuzeyde Çeçenistan ve güneyde Yemen'e kadar uzanan bir bölgeye yönelik siyasi, hukuki, ekonomik, sosyal ve güvenlik boyutlarını içeren bir dönüşüm stratejisidir. Stratejinin temel amacı, bölgedeki enerji kaynaklarına sahip olmak ve enerji geçiş güzergâhlarını kontrol etmektir.⁵² Zira doğal kaynaklar konusunda yalnızca enerjinin çıktığı yer değil, güzergâhlar da önemlidir; çünkü petrol genellikle taşındığı yerle de ilişkilendirilmektedir.

2000'li yıllarda politik zemine taşınan Büyük Ortadoğu Projesi, ABD'de yapılan G - 8 zirvesinde gündeme "Kuzey Afrika ve Genişletilmiş Ortadoğu Girişimi" adıyla gelmiştir. Toplantıda Türkiye, İtalya ve Yemen "Demokrasi İnisiyatifi Eşbaşkanları" olarak seçilmiştir⁵³. BOP'a ilişkin ilk bilgilerse 13 Şubat 2004'te Londra merkezli olarak Arapça yayın yapan *El Hayat* gazetesinde yer almış ve projeye birlikte 27 ülkenin sınırlarının değiştirilmesinin planlandığı öğrenilmiştir⁵⁴. Proje çerçevesinde sınırları değiştirilmesi planlanan ülkeler Afganistan, Pakistan, Fas, Cibuti, Cezayir, Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri, Filistin, Irak, İran, Katar, İsrail, Kuveyt, Komor Adaları, Libya, Lübnan, Mısır, Moritanya, Sudan, Somali, Suudi Arabistan, Suriye, Tunus, Ürdün, Umman, Yemen ve Türkiye'dir. Bu ülkelere ek olarak projeye Endonezya ve Malezya'nın da dâhil

⁵¹ Erhan Canikoğlu, "İsrail, ABD'deki Yahudi Varlığı ve İkinci Körfez Savaşı" **Ortadoğu Siyasetinde İsrail**, (Ed. Türel Yılmaz, Mehmet Şahin, Mesut Taştekin), Platin Yayınları, Ankara 2005, s.205

⁵² Abdullah Ural, "ABD'nin Enerji Hâkimiyeti Teorisi ve BOP", **Akademik Orta Doğu**, Cilt 3, Sayı 2, 2009, s.141

⁵³ Hüsnü Mahalli, **Ortadoğu'da Kanlı Bahar**, Destek Yayınevi, İstanbul 2012, s.102

⁵⁴ D.Yıldız, "Tarihi Geçmiş...", s.130

edilmesi gündeme gelmektedir. Projeyi hazırlayan Evanjelik Akıl⁵⁵, ABD tarafından uygulanan demokrasinin bütün ülkeler açısından en ideal yönetim tarzı olduğunu, dünyaya demokrasinin, özgürlüğün yayılması gerektiğini ve bu görevin Tanrı tarafından, ABD'ye verildiğini savunmaktadır⁵⁶. Bu projeyi savunanlar, diktatör rejimlerin askeri müdahalelerle değiştirilmesini başta İsrail olmak üzere, müttefiklerine her türlü desteğin verilmesini ve ABD'nin dış politikada aktif, müdahaleci bir rol üstlenmesi gerektiğini, savunmaktadırlar⁵⁷. Bu grupların ideolojik kodlarında dünyayı kıyamete zorlamayı esas alan bir "Armageddon Savaşı" yaratmak olduğu da atlanmamalıdır. Kapitalizm, başlangıçta varlığını sınıfsal farklılıklara bağlamışken, 21. Yüzyılda bu sınıfsal farklılıkların yerini uluslararası kültürel farklılıkları kendine varlık sebebi yapmış, gelecek stratejisini bu farklılıkları derinleştirmek ve bunları da kullanmak üzerine inşa etmiştir.⁵⁸

ABD'nin Büyük Ortadoğu Projesi'ne bakıldığında Afrika ülkelerini de "Büyük Ortadoğu" coğrafyası kapsamında değerlendirildiği anlaşılmaktadır. Bugün 54 bağımsız Afrika ülkesinde 900 milyondan fazla insan yaşamaktadır. Etiyopya dışında bu ülkelerin tamamı batılı ülkelerin sömürgesi olmuş zorla onların dilini resmi dil olarak benimsemişlerdir⁵⁹. ABD, Afrika ülkelerine BOP çerçevesinde, batıların alışıldık sömürgecilik anlayışıyla bakmakta ve onları dizayn etmeyi kendisine hak olarak değerlendirmektedir.

ABD'nin BOP çerçevesinde imparatorluğu merkezileştirmek amacıyla yürüttüğü "Büyük Ortadoğu" politikasından beklentileri şöyle sıralanmaktadır:

⁵⁵Evanjelik Akıl ifadesiyle, özellikle Amerikan siyasetinde Yeni - Muhafazakâr (Neo - Con) görüşteki çevreleri etkileyen Anglo - Protestan mezhebi olan Evanjelizm ifade edilmektedir. Evanjelizm kavramı etimolojik olarak " iyi haber ", " İncil ", " İsa'nın Öğretileri " gibi anlamları ifade eden Yunanca " Evangelion " kelimesinden gelmektedir. Günümüzde Evanjelizm, Amerika'daki Protestan grupların tutucu kesimlerini ifade etmek amacıyla kullanılmaktadır. Evanjelik hareket, yalnızca dini bir hareket olarak değerlendirilemez. Hareket İncil inanışındaki Hz.İsa'nın yeniden yeryüzüne gelmesiyle kurulacağına inanılan " Bin Yıllık Tanrı Krallığı"na zemin hazırlamayı amaçlamakta bu nedenle politik bir tavır sergileyerek ABD'nin özellikle Ortadoğu politikalarını yönlendirmeye çalışmaktadır. Hem Demokrat Parti'nin hem de Cumhuriyetçi Parti'nin içerisinde bulunan Evanjelistler özellikle Başkan Bush döneminde Rice'ın Dış İşleri Bakanı olmasıyla büyük etkinlik kazanmışlardır. Evanjelizm hakkında detaylı bilgi için bkz: Rafet Özkan, **Amerikan Evanjelleri**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, Erzurum 2005; Mehmet Şahin, **Din - Dış Politika İlişkisi: ABD Örneği**, Barış - Platin Kitabevi, Ankara 2009, s.208-2118; Betül Karagöz (2003a), **Kültürel Çatışmalar Okulu ve Neo - Muhafazakârlık**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara

⁵⁶H.Çelik, "Ortadoğu'da ABD...", s.56

⁵⁷H.Çelik, "Ortadoğu'da ABD...", s.56

⁵⁸ Betül Karagöz, **Mutlakıyetçi Devlet'ten Hukuk Devleti'ne, Hukuk Devleti'nden Mutlakıyetçi Devlete: Sivil Uygarlığın Kurumsallaşma Süreci**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2008b, s.544-545.

⁵⁹TürkkayaAtaöv, **Emperyalizmin Afrika Sömürüsü**, İleri Yayınları, İstanbul 2010, s.16

-ABD, Rusya ve Çin'in bölgedeki girişim ve gelişmelerini kontrol altına almak istemektedir.

-Ortadoğu'daki petrol ve doğalgaz kaynakları üzerinde söz sahibi olmak ve enerjinin batıya doğru güvenli ve makul biçimde ulaştırılmasını sağlamak amacıyla.

-İsrail'in vurulabilirliğini ortadan kaldırarak, İsrail'in güvenliğini garanti altına almak, Amerikan politikasının temel çizgisidir.

-Kitle imha silahlarının denetim altına alınması ve bölgeden kaynaklanan terörü sonlandırmak Amerikan politikasının temel söylemidir.

Amerika Birleşik Devletleri'nin bu imparatorluklaşma sürecindeki asıl amacı, Avrasya hâkimiyetinin anahtarı olarak gördüğü Büyük Ortadoğu'yu kontrol etmektir. Böylece petrol ve doğalgaz kaynaklarına hâkim olacak ve enerji güzergâhlarını kontrol edecektir⁶⁰; çünkü dünyanın kullanılabilir petrol rezervlerinin %65'i ve doğalgaz rezervlerinin %41', Ortadoğu coğrafyasında bulunmaktadır⁶¹. Bu amaçla ABD, BOP çerçevesinde ilk olarak Afganistan operasyonunu yapmış ve bunu takiben 2003 yılında Irak'ı işgal etmiştir. ABD'nin Irak operasyonunun temel hedefi dünyanın petrol ve doğal gaz rezervlerinin büyük bölümünü bünyesinde toplayan bu bölgenin hâkimiyetini kontrol edebildiği biriyle sürdürmektir⁶². Amerikan İmparatorluğu için bölge vazgeçilemez bir öneme sahiptir; çünkü Körfez bölgesi, dünya petrol üretiminin %30'unu sağlamakta ve bilinen dünya petrol rezervlerinin %65'ine ev sahipliği yapmaktadır. Dünya petrol talebindeki artışları karşılayabilecek tek bölge olarak bu coğrafya değerlendirilmektedir. 262 milyar varille dünyanın en büyük petrol üreticisi, ABD ile sıcak ilişkileri bulunan Suudi Arabistan iken ikinci sırada da 112 milyar varille Irak gelmektedir⁶³. Bu durum imparatorluk politikası gereği, Irak'ı Amerikan rotasına sokmayı zorunlu kılmıştır.

ABD'nin Irak müdahalesi sırasında temel iddiası, Saddam Hüseyin rejiminin kitle imha silahlarına sahip olduğu ve bu silahların başta ABD olmak üzere, tüm dünyanın güvenliğini tehdit ettiği varsayımıydı⁶⁴. Ancak Irak'ın işgali sonrasında Saddam rejiminin kimseyi tehdit edebilecek silahlara sahip olmadığı anlaşılmış ve işgal sırasında 1 milyon 200 bin sivil Irak'lı hayatını kaybetmiş, 2 milyonun üzerinde Irak'lı Irak'ı terk etmek durumunda kalmıştır⁶⁵. Irak'ın işgalinin yarattığı bu trajedi,

⁶⁰D.Yıldız, "Tarihi Geçmiş...", s.133-134

⁶¹D.Yıldız, "Tarihi Geçmiş...", s.134

⁶² Atilla Kıyat, "Operasyonun Asıl Amacı Enerji Kaynakları", *Cumhuriyet*, 02.08.2002, s.9

⁶³ Michael Renner, "Büyük Güçlerin Petrolle Dansı", *ABD Saldırğanlığı: Irak ve Ötesi*, Ütopya Yayınevi, (Ed. Cahide Sarı), Ankara 2004, s.83

⁶⁴Cihad El Hazin, "Amerikan Yüzsüzlüğü", *ABD Saldırğanlığı: Irak ve Ötesi*, Ütopya Yayınevi, (Ed. Cahide Sarı), Ankara 2004, s.244

⁶⁵ Nevzat Yalçıntaş, "Amerika'nın Irak Macerası", Karaküt Yayınları, İstanbul 2009, s.277

Ortadoğu halklarındaki Amerikan karşıtı duyguların körüklenmesine de sebep olmuştur. Zira Amerikan iddialarının işgal için bir bahane olarak kullanıldığı görülmüş ve Irak'a propaganda edildiği gibi bir barış ve demokrasi gelmemiş ve hatta büyük bir güvenlik açığı oluşmuş bölgede etnik ve mezhepsel çatışmalar öne çıkmıştır.

Başkan Bush döneminde dış politikanın en önemli meselesi olan Irak'ın işgali, imparatorluklaşma sürecinde ABD'nin rakipsiz askeri gücünün kısıtlamalara aldırılmaksızın kullanılabileceğini göstermiştir. Irak'ın işgali konusunda Fransa ve Almanya'nın direnişi ve hatta BM'nin muhalefeti, ABD'yi engelleyememiş, ABD bir haydut devlet gibi davranarak terörle mücadele bahanesiyle Irak'ı işgal etmiştir. İşte bu nedenle Kadir Cangızbay'a göre, 11 Eylül 2001, "ABD haydutluğunun meşrulaştırılması anlamını taşımaktadır. Makdisi'nin de ifade ettiği gibi, bugün Amerika, dünya genelinde gangsterlik yapmaktadır.⁶⁷Makdisi'nin ifade ettiği Amerikan gangsterliğini Mustafa Balbay da vurgulamıştır. Balbay'a göre; Amerika, 19. ve 20.yüzyıllarda Kızılderililere nasıl davrandıysa bugün de tüm dünyaya öyle davranmak istemektedir⁶⁸.

Amerika, Ortadoğu'yu tasarlayarak hâkimiyetini pekiştirmek için geliştirdiği bu projesini çeşitli yollarla uygulamaya çalışmıştır ve bugün hala uygulamaya çalışmaya da devam etmektedir. Bu süreç bir dizi isyanı tetiklemiştir. Bölgenin iç dinamiklerinin etkisiyle ilk defa Tunus'ta, Muhammed Abu Azizi isimli bir seyyar satıcının yoksulluğa isyan ederek kendini yakması sonucunda başlayan Arap Baharı süreci, BOP'un farklı yollarla uygulanmasının ortamını oluşturmuştur⁶⁹. Aslında ABD'nin BOP aracılığıyla uyguladığı imparatorluğu merkezileştirme stratejisi, Arap halklarının büyük tepkisine yol açmıştı. Bir anlamda ABD'nin bölgedeki rejimlere ilişkin stratejisi, paradoksal bir biçimde, bölge halklarındaki Anti-Amerikancı duyguları büyütülmüştür.⁷⁰Başlangıçta Tunus'ta ve Mısır'da gelişen halk hareketlerinin bölgede ABD'nin güç kaybetmesiyle ilişkilendirildiği görülmüştür. Ancak bölgede gelişen anti - Amerikancı refleksin farkına varan ABD, Mısır'da önce Mübarek'i vermiş ve sonra da Müslüman Kardeşler yönetimine yapılan darbeyi destekleyerek etki alanını korumuştur. Yine Fransa'nın öncülüğünde batılı güçler Libya'ya NATO operasyonu düzenlemiş ve Kaddafi rejimini devirmiştir. Zira ABD, Arap Baharı sürecinin nedeni olmasa bile, yönlendireni olmaya çalışmıştır; ülkelerin

⁶⁶Kadir Cangızbay, **Globalleştirme Terörü**, Odak Yayınevi, Ankara 2003, s.8

⁶⁷E.Makdisi, "Büyük Ortadoğu...", s.39

⁶⁸Mustafa Balbay, **Tarihin Arka Odası: Amerika**, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul 2005, s.10

⁶⁹ Arap Baharı ile Büyük Ortadoğu Projesi arasındaki ilişki hakkında detaylı bilgi için bkz. Ümit Özdağ, "Arap Baharının Rüzgarı Nereden Esiyor?", <http://www.21yyte.org/tr/arastirma/orta-dogu-ve-afrika-arastirmalari-merkezi/2011/09/22/6307/arap-baharinin-ruzgari-nereden-esiyor>, Son Erişim Tarihi: 27.04.2016

⁷⁰Tarik Oğuzlu, "Arap Baharı ve Yansımaları", **Ortadoğu Analiz**, Cilt 3, Sayı 36, Aralık 2011, s.11

iç dinamiklerinde gelişen değişikliklere ABD'nin müdahil olarak yönlendirici aktör olması tarihsel tecrübelerine de uygundur. Örneğin 1952'de İran'da Muhammed Musaddık'ın "İran petrolünün millileştirilmesi" sırasında İran'dan kovduğu Şah'ı, Ajax operasyonu ile İran'a yeniden yerleştirenler ve Musaddık'ı katledenler de Amerikalılardır⁷¹. Bundan dolayı ABD'nin Arap Baharı sürecine müdahil olması hiç şaşırtıcı değildir. Musaddık operasyonu için CIA'in bölgede yönettiği ilk darbe olarak tarihe kayıt düşülmüştür.

Arap Baharıyla birlikte, bölgede diktatörlerin domino taşı etkisiyle devrilmesi süreci başlamış ve Arap Baharı, İran'ı yalnızlaştıracak bir süreç olarak gelişmiştir. İşte tam da bu nedenle ABD, Arap Baharı sürecini BOP'un uygulanabileceği bir ortam olarak değerlendirmiş ve yönlendirmeye çalışmıştır. Amerika, bir yandan İsrail'i rahatsız edebilecek İhvan (Müslüman Kardeşler) oluşumunun siyaset dışına itilmesine göz yummuş ve hatta bu süreçte yaşanan askeri darbeyi desteklemiş, diğer taraftan da Suriye'de Esad rejiminin devrilmesi projesine destek olmuştur. ABD'nin "demokrasi ihracı" söylemi Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri gibi otoriter rejimleri ve Mısır'daki darbeyi görmezden gelirken İran ve Suriye gibi Amerikan üstünlüğüne karşı arayış içerisine girebilen ülkeleri modernleşmesi ve demokratikleşmesi gereken ülkeler olarak değerlendirmesiyle inandırıcılığını yitirmiştir. Bu konuda Chomsky şunları ifade etmektedir:

ABD, bir ülkenin resmi demokrasisinin olup olmadığının önemsemeyen; önemli olan, ülkenin ABD egemenliğindeki dünya sistemine uyup uymadığıdır. Onun için temel sorun, bir ülkenin soyulmaya ya da yabancıların yatırım yapıp serbestçe sömürmelerine izin verip vermeyeceğidir. Ülke buna izin verdikten sonra, ister faşist, ister demokratik, ister komünist olsun fark etmez. Fakat bir ülke kaynaklarını kendi halkına yönlendirmeye başlarsa işte o zaman o ülkenin yok edilmesi gerekir.⁷²

ABD'nin demokrasi ihracı söylemi, özünde Amerikan üstünlüğünün ve Amerikan düzeninin ihracını içermektedir. ABD açısından rızaya dayalı üstünlüğün kabul ettirilemediği bölgelere tahakkümle girmenin, imparatorluk tavrı sergilemenin herhangi bir sakıncası yoktur. Amerika Birleşik Devletleri'nin BOP çerçevesinde yürüttüğü bu politikaların Samuel Huntington'un Soğuk Savaş sonrasında yazdığı *Medeniyetler Çatışması* tezini doğruladığı düşünülebilir. SSCB'nin dağılmasıyla oluşan boşluğu İslami radikalliğin doldurduğu 21.yüzyıla gelindiğinde, 1979 yılında "İslami Devrim"le ABD'nin bölgedeki ileri karakolu olmaktan çıkan İran, ABD'nin Ortadoğu politikalarının da temel hedefi olmuştur. George Bush, 11 Eylül saldırıları sonrasında İran'ı "şer eksenli" ülkeler arasında sınıflandırmış, İran'ı teröre destek vermek ve

⁷¹ E. el Makdisi, "Büyük Ortadoğu...", s.33

⁷² N.Chomsky, "Sömürgecilikten...", s.73

nükleer silah üretmek gibi iddialara hedef ülke haline getirmiştir. Bu iddiaların temelinde İran'ın ABD'den ziyade, ABD'nin bölgedeki müttefiki olarak değerlendirdiği İsrail'i tehdit ettiği gerçeği yatmaktadır.

İran jeopolitik konumu itibariyle en az Türkiye kadar önemli olan bir ülkedir. Kıtasal ölçekten bakıldığında İran, Ortadoğu'ya, Orta Asya'ya ve Kafkasya'ya sınır teşkil etmektedir. Dünyanın en büyük iki enerji havzasından birine sahip, diğerine komşudur. Ortadoğu petrolünün çıkış noktası olan Basra Körfezi'nin doğu kıyıları İran'a aittir. Bundan dolayı Hürmüz Boğazı'nı kontrol altında tutmaktadır. Hürmüz Boğazı'nın stratejik avantajını kullanan Tahran yönetimi, batıdan kendisine yönelen ambargoya karşılık, Hürmüz Boğazı'nı kapatma kozunu elinde tutmaktadır.⁷³Bölgesel ölçekten bakıldığında İran'ın jeopolitik konumu daha da özel bir anlam kazanmaktadır. İran'ın Irak'a, Azerbaycan'a, Türkiye'ye, Ermenistan'a, Afganistan'a ve Pakistan'a sınırları vardır. Bu sınırlar İran'ın etki altına alınmasını engellemektedir. Son yıllarda İran'a hukuken uygulanan ambargolar fiilen bu jeopolitik konumdan dolayı etkisiz kalmıştır. Zaten İran'ın stratejik yönelimlerinin ana hedefini de yalıtılmışlıktan kurtulma amacı şekillendirmektedir. ⁷⁴Küresel sistemi sorgulayan İran, ABD tarafından potansiyel tehdit olarak değerlendirilmektedir; çünkü ABD, Avrasya kuşağında bulunan üç büyük enerji havzasını ve bunlara ulaşmayı sağlayan nakil hatlarını kontrol etmek istiyorsa İran'ı hedef tahtasına yazması çok normaldir. İran, bu enerji hazasının hem bir parçasıdır hem de enerjinin aktarımı için kullanılan geçiş güzergâhının üzerinde bulunmaktadır. Bu nedenle İran, yenedünya düzenininveya bir başka deyişle Amerikan İmparatorluğu'nun önündeki en büyük engellerden biridir.

ABD, İran'ın komşuları Irak'ı ve Afganistan'ı işgal etmiş, böylece İran'ı iki yönden çevrelemiştir. Ancak Tahran, bu çevreleme sırasında sanılanın aksine olumsuz bir tavır almamıştır; çünkü Afganistan'da kendisi için tehdit olarak kabul ettiği Selefi yönetimi olan Taliban rejimi temizlenmiş, Irak'ta ise geçmişte savaştığı Saddam Hüseyin rejimi yıkılmıştır. ABD'nin Irak'ı işgali bölgede yeni bir Şii ekseninin oluşmasını sağlamış, bu da İran için jeopolitik bir kazanıma dönüşmüştür. Bizim de dâhil olduğumuz birçok kişiye göre, İran'a yapılması muhtemel Amerikan müdahalesinin ön cephesi olan, Arap Baharı'nın Suriye ayağında Esad rejimi yıkılmamış ve çeşitli ülkelerce finanse edilen muhalifler kendi aralarında ayrıştıkları bir iç savaşa sürüklenmiştir. Oluşan bu durum, İran için jeopolitik açıdan önemli bir kazanımı temsil etmektedir; çünkü Suriye, İran'ın Lübnan'daki Hizbullah ile olan bağlantısını sağlamaktadır. İran'ın İsrail'e; dolayısıyla Amerikan üstünlüğüne

⁷³Halil İbrahim Yılmaz, "Ortadoğu'nun Jeoekonomik Önemi ve ABD'nin Ortadoğu Politikasının Ekonomik Nedenleri", *TESAM Akademi Dergisi*, Ocak 2016, Cilt 3, Sayı 1, s.111

⁷⁴FirasElias, "İran'ın Stratejik Düşüncesinde Ortadoğu", <https://ankasam.org/iranin-stratejik-dusuncesinde-ortadogu/>Son Erişim Tarihi: 10.12.2017

meydan okumasını sağlayan bu bağlantıdır; çünkü Hizbullah, Lübnan'da başlangıçtan beri, işgale direnen ve İsrail'e karşı silah kullanan bir örgüttür⁷⁵. Bu nedenle Hizbullah üzerinden İsrail'e meydan okuyabilen bir İran, Sünni halkların sempatisini kazanarak bölgesel boyutta önemli bir güç olmaktadır. Diğer taraftan bölgedeki Amerikan yanlısı Birleşik Arap Emirlikleri ve Suudi Arabistan gibi ülkelerin seküler yapıya sahip olan Suriye'nin Arap milliyetçisi tutumuyla Arap halklarına örnek olmasından korktuğu ve Suriye'nin vurulması için ABD'ye baskı yaptığı da bilinmektedir. Öte yandan 1990'ların ortalarından itibaren, ABD'nin kendi ulusal güvenlik stratejisini "Küreselleşme" kavramı üzerine oturttuğu ve Küreselleşmeyi de kendisinin tanımladığı biliniyor⁷⁶

Bağımsızlık mücadelesi verilen dönemden bu yana Arap milliyetçiliği ve büyük bir modern devlet ideali, Suriye siyasetini etkileyen temel faktör olmuştur. İsrail'in kurulmasının Arap coğrafyasında yarattığı travma, Suriye siyasetini şekillendiren en temel unsurdur. Suriye dış politikasının temel hedefi, modern seküler bir Arap milliyetçiliğiyle Arap halklarını İsrail karşıtlığında bir araya getirmektir⁷⁷.

Arap Baharı sürecinin Suriye'de tıkanması; dolayısıyla BOP uygulamasının tıkanması, İran'a yapılabilecek askeri müdahalenin sanıldığı kadar kolay olmadığını ve hatta Amerikan İmparatorluğu'nun dünyayı istediği şekilde dizayn etmesinin sanıldığı kadar kolay olmadığını ortaya koymaktadır. Bundan dolayı ABD'nin eski gücüne kıyasla caydırıcılığını kaybettiği değerlendirilebilir. Suriye rejiminin hayatta kalması, Rusya'ya Ortadoğu'da bir aktör gibi davranma fırsatı verirken, ABD'yi nükleer müzakerelerde İran'la uzlaşma aramak durumunda da bırakmıştır. Geline nokta Suriye'de yaşanacak olası değişimin Rusya ve İran'ın üzerinde uzlaştığı bir plan olmadan yaşanması mümkün görünmemekte ve buna bağlı olarak Astana Süreci gelişmekte ve hatta Astana Süreci, Soçi Zirvesi'nde olduğu gibi, kurumsallaşma eğilimleri de göstermektedir.

Suriye, Rusya açısından doğrudan stratejik önemiyle, ABD için ise İran'ı kuşatmak, İsrail'in güvenliğini sağlamak ve Irak'ın kuzeyinden Akdeniz'e uzanan bir "Kürt Terörü Koridoru" oluşturabilmek için öne çıkmaktadır.⁷⁸

⁷⁵ Hasan Nasrullah, "İran Dini Misyonun Önderi", **ABD Saldırganlığı: Irak ve Ötesi**, Ütopya Yayınevi, (Ed. Cahide Sarı), Ankara 2004, s.284

⁷⁶ Betül Karagöz (2003b), **Yeni Dünya Düzeninde Kültür Olgusu**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara

⁷⁷ Muhammed Hüseyin Mercan, "1970'ten Günümüze Suriye Dış Politikasının Temel Parametreleri", **Bağımsızlıktan Arap Baharına Suriye: İç ve Dış Politika**, Nobel Yayıncılık, (Ed. Mehmet Akif Okur, Nuri Saltık), Ankara 2006, s.257

⁷⁸ Barış Doster, "Suriye Satrancındaki Son Dönüşümler", **Ortadoğu Analiz**, Kasım 2013, Cilt 5, Sayı 59, s.24

3.GÜNCEL DEĞERLENDİRME: GÜNÜMÜZDE BOP VE BÖLGE DEVLETLERİNİN REFLEKSLERİ

ABD'nin Suriye Krizi'ndeki genel tavrı, geleneksel Suriye siyasetinin bir uzantısı niteliği taşımaktadır. Başlangıçtan itibaren ABD, Suriye'yi Hizbullah ve Hamas gibi örgütlere destek vermekle suçlamış ve bu nedenle Suriye'yi İran gibi açık bir biçimde olmasa da, örtülü olarak bir "şer eksenini" ülke şeklinde değerlendirmiştir. Suriye Krizi sırasında ABD, krizi kendisi açısından fırsata çevirmek istemiş ve İran'ı kuşatacak bir hamle olarak değerlendirmiş, bu nedenle de rejim değişikliği talep etmiştir. ABD'nin bu talebi, demokratikleşme söylemiyle uyumlu görüldüğü için büyük ölçüde uluslararası kamuoyunun fikri olarak da değerlendirilmiştir. ABD'nin krizin başlangıcındaki temel partneriyse, bir NATO üyesi olan Türkiye olmuştur. Türkiye bu dönemde Ortadoğu'daki demokratikleşme taleplerinin dillendirilmesi açısından son derece idealist bir tavır takınmıştır.

Türkiye'nin Suriye politikasındaki idealist tavrını belirleyen temel unsur Türkiye'de iktidarda bulunan Adalet ve Kalkınma Partisi'nin, Mısır ve Tunus'ta iktidarda gelen ve Suriye muhalefetinin de bir parçası olan Müslüman Kardeşler (İhvan) tarafından bir rol model olarak görülmesi olmuştur. Bu süreçte "Şii Hilali" ile mücadele stratejisini belirleyen dönemin Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, bir Sünni eksenini yaratılabileceği düşüncesiyle Suriye'de muhalefetin açıkça desteklenmesinden yana olmuştur. Krizin ilk aşamasında Türkiye'nin muhalifler ile Esad yönetimi arasında arabuluculuk yapabilecek imkânlarla sahip olmasına rağmen; Suriye'nin demokratikleşmesi konusunda rejimle iletişim kanallarını açık tutmayarak iki ülke arasındaki ipleri kopartan bir stratejiyi benimsemesi de eleştiriye açık bir durumdur. Türkiye'nin bu süreçteki tutumu farklı nedenlere dayansa da, büyük ölçüde ABD'nin bölge politikasıyla örtüşmüştür.

Suriye sahasında yaşanan jeopolitik mücadelenin taraflarına bakıldığında, ABD-Türkiye ikilisinin karşısında, Rusya-İran ikilisinin bulunduğu görülmektedir. İran, Suriye'de gerçekleştirilmek isteneni, kendisine yapılması planlanan bir Amerikan müdahalesinin ön cephesi olarak değerlendirmiş ve tavizsiz bir biçimde Esad yönetiminin yanında durmuştur. Bu nedenle Tahran ile organik bir ilişki içerisinde olduğu bilinen Hizbullah, Suriye sahasındaki en etkili vekâlet savaşçılarından birisine dönüşmüştür. Buna ek olarak bölgede ABD etkinliğinin artmasına karşı çıkan ve Suriye'de üs bulunduran Rusya, Tahran yönetimi ile aynı çizgide konumlanmış ve Esad yönetimini ayakta tutacak güç dengenin oluşmasını sağlamıştır. Ancak sahada oluşan denge, sağlıklı bir güç dengesi durumuna dayanmadığı için terör örgütleri buradaki güç mücadelesinin vekâlet örgütlerine dönüşmüş ve PKK'nın Suriye kolu olan PYD ile ABD'nin tesis ettiği ilişki,

Türkiye'nin dengedeki konumunu sorgulamasına yol açmıştır. Buna bağlı olarak Suriye'de gelişen pratik durumun etkisi, 2013 sonrasında Ankara-Washington ittifakında bir ayrışma yaşanmasına sebep olmuştur.⁷⁹

ABD, Esad yönetiminin İran ve Rusya'ya rağmen yıkılmasının çok mümkün olmadığını anladıktan sonra, Irak ve Suriye'de bir "Kürt Koridoru" oluşturarak kendi enerji politikasını uygulamayı amaçlamıştır. ABD, İran doğalgazının Avrupa pazarına ulaştırılmasına engel olmak için ilk aşamada Esad rejiminin gitmesine yönelik çabala harcamış ve Suriye'de ılımlı Sünni bir devletin kurulmasını planlamıştır.⁸⁰ ABD'nin bu politikadaki amacı, bölge petrolünün Türkiye'nin devreden çıkartılarak Akdeniz'e çıkışının sağlanmasıdır.⁸¹ Mehmet Ali Güller'e göre, ABD, Irak'ın işgaliyle koridorun ilk ayağını Basra Körfezi'nden Akdeniz'e ulaşacak şekilde oluşturmuştur. Hatta işgalin temel nedeni de budur.⁸² Ancak bu durum, haklı olarak Türkiye'nin tepkisini çekmiş ve Ankara'nın İran-Rusya ikilisiyle yakınlaşması sonucunu doğurmuştur. Bu anlamda Ankara'nın haklı tepkisi, Türkiye'yi Davutoğlu döneminde idealize edilen Ortadoğu'da oyun kurucu ülke olma iddiasına ulaştıramasa da, idealizmden uzak pragmatik bir biçimde ayakları yere basan gerçekçi dış politika hamleleriyle, Türkiye'nin bölgede oyun bozan aktör olabileceğini göstermiştir.

Son günlerde dikkat çeken en önemli hususun ABD'nin eskortluğunda IŞİD (DEAŞ) üyelerinin çekilmesi görüntüleri olduğu ifade edilebilir. Bu durum radikal terörün "Kürt Koridoru"nun oluşturulması için bir meşruiyet aracı olarak kullanıldığını göstermektedir.

Her ne kadar Suriye sahasında yaşanan gelişmelerin, Tahran tarafından, kendisine yapılması muhtemel bir müdahalenin ön cephesi olarak yorumlandığını belirtmişsek de, ABD'nin açık bir biçimde PYD'nin yayılma alanına meşruiyet kazandırmaya yönelik yaptığı hamleler, Türkiye'nin de güneyinden çevrenmekte olduğunu göstermiştir. Türkiye bu konuda duyduğu rahatsızlığı en üst seviyede, Cumhurbaşkanı Erdoğan düzeyinde ifade etmiştir. Bu süreçte Cumhurbaşkanı Erdoğan, *Güney sınırlarımız boyunca oluşturulmaya çalışılan terör koridorunun amacı Türkiye'yi kuşatmaktır.*⁸³ sözleriyle Türkiye'nin Suriye'deki ABD-PYD ilişkisine bakışını ortaya koymuştur.

⁷⁹Muharrem Eksi, "Ak Parti Döneminde Ortadoğu'da Türk-Amerikan İlişkilerinin Ekseni: İslami Kimlik", Sayı 8, Cilt 9, Yaz 2016, *Gazi Akademik Bakış*, s.61-62

⁸⁰Cenk Tamer, "Suriye'nin Enerji Jeopolitiği", <https://ankasam.org/suriyenin-enerji-jeopolitigi/>, Son Erişim Tarihi: 07.12.2017

⁸¹Mahir Kaynak, *Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye Üzerine Stratejik Analizler*, Truva Yayınları, İstanbul 2016, s.26

⁸²Mehmet Ali Güller, *Suriye'nin Sevr'i Amerikan Koridoru*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2015, s.25

⁸³ Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın ifadesi için bkz. <https://www.dha.com.tr/politika/erdogandan-vize-krizine-iliskin-sert-aciklamalar-biz-size-muhtac-degiliz/haber-1547284>, Son Erişim Tarihi: 27.11.2017

Son dönemde yaşanan Katar Krizi, Türkiye-İran ilişkilerinde gelişecek olan ittifak yapma zorunluluğunu ortaya koymuş ve iki ülke arasındaki olumlu ilişkiler, Barzani'nin Kuzey Irak'ta inşa etmeye çalıştığı BOP Kürdistanı'nın engellenmesi amacı doğrultusunda derinlik kazanmıştır. Türkiye-İran ilişkilerindeki olumlu hava, benzer bir konjonktürel etkiyle 15 Temmuz sürecinde Dugin'in Türkiye'yle istihbarat paylaşımına paralel olarak olumlu izlenim yaratan Ankara-Moskova ilişkileriyle de eş zamanlı olarak gelişmiştir. Bu üç ülkeyi yakınlaştıran olayların ABD'nin BOP'un uygulanması ile bölgeye yeni bir Sykes-Picot düzeni dayatmak istemesi olduğu açıktır. Buna bağlı olarak Suriye'deki kriz durumunun sonlandırılmasına ilişkin harcanan çabalar Astana Görüşmeleri sırasında, Türkiye-Rusya-İran üçlüsünün Suriye'deki kalıcı barışı inşa edecek üçlü ittifakı oluşturduğunun işaretlerini de vermiş ve ABD büyük ölçüde Suriye sahasında istediğini alamamış ve denklemin dışına itilmiştir. Bu durum bölgede Amerikan saldırganlığı karşısında, Atatürk dönemindeki SadabatPaktı örneğinin güncellenmesi olarak da yorumlanmış ve anti-emperyalist bir bloğun oluşturulması fikri tartışılmaya başlanmıştır. Son günlerde Türkiye, İran ve Rusya arasında konjonktürel ilişkilerin bir sonucu olarak gelişen ittifak durumu, kurumsallaşma eğilimi sergilemektedir. Bu kurumsallaşma ABD'nin küresel imparatorluk vizyonu karşısında bir "Batı Asya Bloğu"nun inşa edildiğini göstermektedir. Dolayısıyla ABD mevcut oyuncularla bugüne kadar istediği sonucu pek elde edememiş görünmekte⁸⁴ ve bir yenilgiye tanıklık etmektedir.

SONUÇ

Soğuk Savaş sonrasında ideolojik anlamda elde ettiği zaferi, jeopolitik anlamda da taçlandırmak isteyen ABD, Avrasya coğrafyasını kontrol edebilmenin yollarını aramış ve bu amaç doğrultusunda Büyük Ortadoğu Projesi'nde somutlaşan stratejiyi geliştirmiştir.

Washington yönetimi, Büyük Ortadoğu Projesi çerçevesinde tahakküme dayalı politik yönelimler sergilemiş ve böylece küresel sistem üzerindeki hâkimiyetini merkezileştirmeye çalışmıştır. Bu girişim aynı zamanda literatür içerisindeki "imparatorluklaşma" tartışmalarını da temsil etmektedir.

Ortadoğu coğrafyasını kendi çıkarları doğrultusunda şekillendirerek enerji kaynaklarını ve enerji geçiş güzergâhlarını kontrol etmek isteyen Washington yönetimi, tahakküm politikaları çerçevesinde İslami terör ve terörü destekleyen devletler ile mücadele adı altında kendi saldırganlığını gizlemeyi başarmıştır. Afganistan'ın işgaliyle başlayan ABD'nin Avrasya hâkimiyeti için kuvvet kullanma stratejisi, Irak'ın işgaliyle devam etmiş ve Arap Baharı olarak isimlendirilen halk

⁸⁴Mehmet Seyfettin Erol, "Ortadoğu Satrancında BOP Hamleleri", <https://ankasam.org/ortadogu-satrancinda-son-bop-hamleleri/>, Son Erişim Tarihi: 12.12.2017

ayaklanmaları BOP'un vekâlet savaşçısı olarak kullanılan proxy örgütler üzerinden yürütülmesine olanak sağlamıştır.

Sonuç olarak Büyük Ortadoğu Projesiyle ABD, Ortadoğu coğrafyasını kendi emperyal talepleri doğrultusunda şekillendirmek istemektedir. Bu bağlamda gerektiğinde kuvvet kullanmaktan da kaçınmadığı görülmekte olup, ABD'nin bu politikayı bölge halklarına dikta etmek konusunda ısrarcı olduğu anlaşılmaktadır. Ancak ABD'nin bu saldırganlığı, bölge devletlerinin de tepkisini çekmekte ve bu devletleri egemen politik varlıklarını koruyabilme hassasiyetiyle bir araya getirmektedir. Son dönemde Suriye sahasında yaşanan gelişmelere bağlı olarak gözlemlenen Türkiye-Rusya-İran üçlü ittifakının gelişimi ve Barzani'nin bağımsızlık referandumu karşısında gösterilen ortak tavır, ABD'nin ARAP NATO'su kurmak için çıktığı yoldabüyük bir fiyaskoya tanıklık ettiğini ve Ortadoğu'ya yüklendikçe kaybettiğini açıkça ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

Akbaş, Zafer, "ABD'nin Ortadoğu Politikalarının Sürdürülebilirliği ve Ortadoğu'da Güç Mücadelesi", HistoryStudies, ABD ve Büyük Ortadoğu İlişkileri Özel Sayısı, Yıl 2011, s. 1-18

Akyol, Taha, "Tarihin Sonu mu?", Tarihin Sonu, (Ed. Mustafa Aydın), Vadi Yayınları, Ankara 2005, s. 148-157

Amin, Samir, "Küreselleşmecilik mi? Yoksa Küresel Ölçekli Apartheid mi?", Modern Küresel Sistem, (Ed.ImmanuelWallerstein), Pınar Yayınları, Kürşad Atalar(Çev.), İstanbul 2003

Ataöv, Türkkaya, Emperyalizmin Afrika Sömürüsü, İleri Yayınları, İstanbul 2010

Balbay, Mustafa, Tarihin Arka Odası: Amerika, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul 2005

Brzezinski, Zbigniew, Tercih, İnkılâp Yayınları, Cem Küçük(Çev.), İstanbul 2005

Cangızbay, Kadir, Globalleştirme Terörü, Odak Yayınevi, Ankara 2003

Canikoğlu, Erhan "İsrail, ABD'deki Yahudi Varlığı ve İkinci Körefz Savaşı", Ortadoğu Siyasetinde İsrail, (Ed. Türel Yılmaz, Mehmet Şahin, Mesut Taştekin), Platin Yayınları, Ankara 2005, s.199-243

Castro, Fidel, Obama ve İmparatorluk, Agora Kitaplığı, Osman Akınhay(Çev.), İstanbul 2011

Chomsky, Noam, Sömürgecilikten Küreselleşmeye, Ütopya Yayınevi, Erdem Sakınç (Çev.), Ankara 2010

Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın ifadesi için bkz.
<https://www.dha.com.tr/politika/erdogandan-vize-krizine-iliskin-sert-aciklamalar-biz-size-muhtac-degiliz/haber-1547284>, Son Erişim Tarihi: 27.11.2017

Çelik, Hamit, *Ortadoğu'da ABD Politikaları ve Büyük Ortadoğu Projesi*, Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2014

Çiftçi, Kemal, "Soğuk Savaş Sonrasında ABD: Rızaya Dayalı Hegemonyadan İmparatorluk Düzenine", ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 5, Sayı 10, 2009 s. 203-219

Demirer, Temel, Sarı, Cahide, Çevikaslan, Salih, " "İmparator"un Irak Hamlesi", ABD Saldırganlığı Irak ve Ötesi, Ütopya Yayınev, (Ed. Cahide Sarı), Ankara 2004

Demirtaş, Mustafa, "Michael Hardt ve AntonioNegri: Yeni Bir Egemenlik Biçimi Olarak İmparatorluk ve Siyasetin Öznelerinin Yeniden Kavramsallaştırılması", www.spectrumjournal.net/wp-content/uploads/2014/05/Mustafa-Demirtas.pdf, s.74, Son Erişim Tarihi: 14/04/2016

Deniz, Taşkın, "Mekansal Paylaşım Açısından Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye", Marmara Coğrafya Dergisi, Sayı 26, Temmuz 2012, s. 146-170

Doster, Barış, "Suriye Satrancındaki Son Gelişmeler", Ortadoğu Analiz, Kasım 2013, Cilt 5, Sayı 59, s.23-30

Efegil, Ertan, "Bush Doktrini ve Dünya Güvenliğine Etkileri", Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı 8, s.103-122

El Hazin, Cihad, "Amerikan Yüzsüzlüğü", ABD Saldırganlığı: Irak ve Ötesi, Ütopya Yayınevi, (Ed. Cahide Sarı), Ankara 2004, s. 244-246

El Makdisi, Ebu Muhammed, *Büyük Ortadoğu Projesi*, Küresel Kitap, Müslim Kılıç(Çev.) İstanbul 2015

Elias, Firas, "İran'ın Stratejik Düşüncesinde Ortadoğu", <https://ankasam.org/iranin-stratejik-dusuncesinde-ortadogu/> Son Erişim Tarihi: 10.12.2017

Ekşi, Muharrem, "Ak Parti Döneminde Ortadoğu'da Türk-Amerikan İlişkilerinin Ekseni: İslami Kimlik", Gazi Akademik Bakış, Sayı 18, Cilt 9, Yaz 2016, s.59-77

Erol, Mehmet Seyfettin, "Ortadoğu Satrancında BOP Hamleleri", <https://ankasam.org/ortadogu-satrancinda-son-bop-hamleleri/> , Son Erişim Tarihi: 12.12.2017

Foster, John Bellamy, *Emperyalizmin Yeniden Keşfi*, Divan Yayıncılık, Çiğdem Çıdamlı (Çev.), İstanbul 2008

Fukuyama, Francis, "Tarihin Sonu mu?", Yusuf Kaplan(Çev.), Tarihin Sonu mu?(Ed. Mustafa Aydın), Vadi Yayınları, Ankara 2005,s. 22-50

Göngen, Mehmet Ali “Arap Baharı Karşısında ABD’nin Tutumu”, Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 33, Aralık 2014, s. 1-18

Güller, Mehmet Ali, Suriye’nin Sevr’i Amerikan Koridoru, Kaynak Yayınları, İstanbul 2015

Hardt, Michael ve Negri, Antonio, İmparatorluk, Ayrıntı Yayınları, Abdullah Yılmaz(Çev.), İstanbul 2012

Howe, Stephen, İmparatorluk, Dost Yayınevi, Sinem Gül(Çev.), Ankara 2002.

Karagöz, Betül, Yeni Dünya Düzeninde Kültür Olgusu, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2003a

Karagöz, Betül, Kültürel Çatışmalar Okulu ve Neo - Muhafazakârlık, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2003b

Betül Karagöz, “Bilgi Üretiminin Siyasal, Ekonomik ve Toplumsal Boyutları,” Küreselleşme, Demokratikleşme ve Türkiye Uluslararası Sempozyumu Bildiri Kitabı - 27-30 Mart 2008, Akdeniz Üniversitesi Yayını, Antalya, 2008a

Karagöz, Betül, Mutlakıyetçi Devlet’ten Hukuk Devleti’ne, Hukuk Devleti’nden Mutlakıyetçi Devlete: Sivil Uygarlığın Kurumsallaşma Süreci, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2008b

Karagöz Yerdelen, Betül, “Birleşmiş Milletler’in 70.Yılında Devletlerin İnsani Sorumluluğu ve İnsani Müdahale Sorunsalı”, Küresel Yönetişim, Güvenlik ve Aktörler: 70. Yılında BM, Tasam Yayınları, İstanbul 2016, s. 51-63

Kaynak, Mahir, Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye Üzerine Stratejik Analizler, Truva Yayınları, İstanbul 2016

Koçyiğit, Fatma, *11 Eylül ve Değişen Amerikan Söylemi: Ekonomi Politikasının Realist Bir Analizi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Abant Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu 2013

Magdoff, Harry, Emperyalizm Çağı, Sosyalist Yayınlar, Doğan Şafak (Çev.), İstanbul 1997

Mahalli, Hüsnü, Ortadoğu’da Kanlı Bahar, Destek Yayınevi, İstanbul 2012

Mercan, Muhammed Hüseyin, “1970’ten Günümüze Suriye Dış Politikasının Temel Parametreleri”, Bağımsızlıktan Arap Baharına Suriye: İç ve Dış Politika, Nobel Yayıncılık, (Ed. Mehmet Akif Okur ve Nuri Saltık), Ankara 2006, s. 239-263

Mert, Nuray “Tarihin Sonu Yok”, Tarihin Sonu mu?, (Ed. Mustafa Aydın), Vadi Yayınları, Ankara 2005, s. 331-336

Nasrullah, Hasan, “İran Dini Misyonun Önderi”, ABD Saldırganlığı: Irak ve Ötesi, Ütopya Yayınevi, (Ed. Cahide Sarı), Ankara 2004, s. 283-287

Oğultürk, Cem, “Kosova’nın Bağımsızlık Süreci Kapsamında ABD Dış Politikasının Analizi”, Güvenlik Stratejileri Dergisi, Sayı 19, Yıl 10, s.99-132

Oğuzlu, Tarık, “Arap Baharı ve Yansımaları”, Ortadoğu Analiz, Cilt 3, Sayı, 36, Aralık 2011, s.8-16

Özdağ, Ümit, “Arap Baharının Rüzgarı Nereden Esiyor?”, <http://www.21yyte.org/tr/arastirma/orta-dogu-ve-afrika-arastirmalari-merkezi/2011/09/22/6307/arap-baharinin-ruzgari-nereden-esiyor>, Son Erişim Tarihi: 27.04.2016

Özkan, Rafet, Amerikan Evanjelicleri, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, Erzurum 2005

Renner, Michael, “Büyük Güçlerin Petrolle Dansı”, ABD Saldırganlığı: Irak ve Ötesi, Ütopya Yayınevi, (Ed. Cahide Sarı), Ankara 2004, s. 83-86

Şahin, Mehmet, Din - Dış Politika İlişkisi: ABD Örneği, Barış - Platin Kitabevi, Ankara 2009

Şahin, Türel Yılmaz, Uluslararası Politikada Ortadoğu, Barış Kitap, Ankara 2011

Taşkın, Deniz, “Mekânsal Paylaşım Açısından Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye”, Marmara Coğrafya Dergisi, Sayı 26, Temmuz 2012, s.247-171

Telatar, Gökhan, 11 Eylül Sonrası Amerikan Dış Politikasının Yeniden İnşası, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2011

Timur, Taner, “ “Küreselleşme” den “İmparatorluk” a 11 Eylül Dönüm Noktası mı?”, www.praksis.org/wp-content/uploads/2011/07/007-10.pdf, Son Erişim Tarihi: 10.12.2017

Tunç, Hakan, Wallerstein'e Göre Modern Dünya-Sistemi, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2010

Türkmen, Füsün, “ABD'nin Dış Politikası: Devamlılık ve Değişim”, Doğu-Batı, Sayı 32, Mayıs-Haziran-Temmuz 2005, s. 157-180

Ural, Abdullah, “ABD'nin Enerji Hâkimiyeti Teorisi ve Büyük Ortadoğu Projesi”, Akademik Orta Doğu, Cilt 3, Sayı 2, Yıl 2009, s.131-147

Wallerstein, Immanuel, Amerikan Gücünün Gerileyişi, Metis Yayınları, Tuncay Birkan(Çev.), İstanbul 2015

Yalçıntaş, Nevzat, “Amerika'nın Irak Macerası”, Karaküt Yayınları, İstanbul 2009

Yalvaç, Faruk, “Uluslararası İlişkilerde Yapısalcı Kuramlar”, Devlet, Sistem, Kimlik, (Ed. Kollektif), İletişim Yayınları, İstanbul 2011

Yıldız, Dursun, Tarihi Geçmişi, Stratejik Önemi ve Su Sorunu Açısından Akdenizin Doğusu, Bizim Kitaplar Yayınevi, İstanbul 2008

Yılmaz, Halil İbrahim, “Ortadoğu'nun Jeoekonomik Önemi ve ABD'nin Ortadoğu Politikasının Ekonomik Nedenleri”, Tesam Akademi Dergisi, Ocak 2016, Cilt 3, Sayı 1, s.99-128